

Zitierhinweis

Kumpera, Jan: Rezension über: Martin Steiner (ed.), Opera omnia. 9/II, Praha: Academia, 2013, in: Český časopis historický, 2015, 3, S. 818-822, DOI: 10.15463/rec.1189741401

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

**Odkaz „Učitele národů“: Ohlédnutí za třemi svazky edice
Dílo Jana Amose Komenského**

Opera omnia, 15/IV. Eruditionis scholasticae

(vědecká redaktorka Dana Martínková)

Praha, Academia 2011, 542 s., ISBN 978-80-200-2042-0.

Opera omnia, 9/II

(ed. Martin Steiner et al.)

Praha, Academia 2013, 441 s., ISBN 978-80-200-2244-8.

Opera omnia, 19/I. De rerum humanarum emendatione consultatio catholica

(ed. Martin Steiner et al.)

Praha, Academia 2014, 377 s., ISBN 978-80-200-2448-0.

Klišé o „běhu na dlouhou trať“ v případě nejrozsáhlejší české edice, zahrnující kompletní literární tvorbu jednoho autora, je v tomto případě oprávněné. Jedná se totiž o ediční počin mimořádné závažnosti a náročnosti, a to i v evropském kontextu literárních odkazů raně novověkých myslitelů a spisovatelů. Řada *Johannis Amos Comenii Opera omnia – Dílo Jana Amose Komenského* byla zahájena již roku 1969 (v předvečer třístého jubilea autorova narození) prvním dílem s pořadovým číslem 1, ve kterém byly vydány s bohatými edičními poznámkami Komenského menší latinské i české spisy, převážně z mladistvého období. V předmluvě k celé začínající edici nastínili tehdejší vědecktí redaktoři Antonín Škarka a Jaromír Bělič její rozvržení do pětadvaceti knih, aniž blíže odlišili do sebe pojem „díl“ a „svazek“. Od té doby vyšlo do roku 2014 čtrnáct dílů, ovšem celkem v osmnácti svazcích. Navzdory dlouhým prodlevám mezi jednotlivými vydáními se jedná o záslužný čin nakladatelství Academia i o úctyhodný výkon české komeniologie s výrazným zahraničním ohlaselem. Na edici vycházející, byť s přestávkami, již pětadvaceti let se mezitím vystřídaly téměř tři badatelské generace komeniologů, od již zesnulých koryfeů české komeniologie, historiografie, literární vědy, filologie, pedagogiky, teologie i filozofie formátu Polišínského, Běliche, Škarky, Kopeckého, Brambory, Červenky, Kyráška, Molnára, Říčana, Otáhalové-Popelové či Julie Novákové směrem ke generaci dnešních šedesátníků, doplňované v ediční práci badateli a redaktory mladších ročníků. Tato generace se snad dočká završení celé této monumentální edice – na vydání ovšem čeká jedenáct dílů. Souhrnný počet svazků bude však určitě vyšší. Ale i tak při skromném odhadu může dojít k dokončení edice za dvacet až třicet let. Do současnosti se na edici postupně vystřídalo přes sedm desítek, vesměs výrazných a kvalifikovaných osobností, vědeckých a textových redaktorů, vlastních editorů či autorů obsáhlých komentářů a poznámek (zveřejňovaných latinsky i česky).

Frekvence jednotlivých vydání, respektive dlouhé ediční pauzy, odrážejí nejen badatelskou a ediční náročnost spojenou s mnohohrstevnatými Komenského texty, ale též politické klima i potíže finanční. Ještě za počínající normalizace (která upozadila některé vůdčí editorské osobnosti) se paradoxně podařilo využít jubilejní rok 1970. Roli tu zprvu hrála

i jistá blahověle režimu, využívající edici Komenského odkazu jako reprezentační vizitku směrem k zahraničí. V sedmdesátých letech tak vyšlo osm svazků, v osmdesátých letech již jen čtyři. Od revoluce vyšly už jen dva svazky! (Oba roku 1992, 15/III a 23 s edicí pozdních Komenského zápisů *Clamores Eliae* vydaných a komentovaných Julií Novákovou.) Pokračování se edice dočkala až v roce 2011 zde recenzovaným čtvrtým svazkem patnáctého dílu.

Tento svazek s označením 15/IV obsahuje díla *Eruditionis scholasticae pars I, Vestibulum* (Školního vzdělávání část první, Předsíň), a *Eruditionis scholasticae pars II, Janua* (Školního vzdělávání část druhá, Dvěře). Navazuje tak po téměř dvaceti letech na řadu tří předchozích svazků 15/I–III (vydaných 1986, 1989 a 1992), zaměřených na spisy pedagogické a didaktické s pansofickým akcentem. Na zpracování edice se podílel osmičlenný tým (Jiří Beneš, Hana Bouzková, Tomáš Havelka, Karel Hubka, Veronika Krubnerová, Marie Kyrlová, Stanislav Sousedík, Martin Steiner). Redaktorkou komentářů byla Markéta Klosová a redakci svazku zaštitil Martin Steiner, který se jako zkušený editor podílel na vydání již osmého svazku Díla (od roku 1974!). Jedná se o řadu učebnic pro rákócziovskou trojtřídní latinskou školu, vycházející z Komenského koncepce paralelismu slov a věcí. Proto učebnice měly kromě jazykových znalostí poskytnout žákům i věcné poznání, tj. základní poznatky o přírodě, člověku a společnosti. Jednotlivé díly knihy, vytištěné poprvé 1652 v Blatném Potoce (Sárospatak), byly o pět let později zahrnuty i do amsterodamského souboru *Opera didactica omnia*. Vydávány byly i samostatně.

První část s celým podtitulem *Vestibulum rerum et linguarum fundamenta exhibens* (Předsíň ukazující základy věcí a jazyků) je vlastně třetí Komenského variantou Vestibula (předchozí verze pocházely z let 1632 a 1649). Kniha byla věnována vedoucímu učiteli první potocké třídy Štěpánu Tolnaiovi. Úvod poskytuje metodický návod a informaci o osnovách. Základní učební text s deseti kapitolami a 500 krátkými větami je ještě doplněn základní mluvnicí „*Rudimenta grammaticae*“ a doprovodným slovníčkem „*Repertorium vestibulare*“. Tato verze Předsíňe vyšla samostatně ještě čtyřikrát: roku 1657 v Levoči (latinsko-maďarské vydání), roku 1658 v Amsterdamu (latinsko-holandsky) a znovu v Blatném Potoce 1661 a 1662.

Základem učebnice pro druhou latinskou třídu, věnované jejímu učiteli Pavlu Kapossimu, je třetí Komenského verze *Januy* (první 1631, druhá 1649). Obsah a zaměření vystihuje celý podtitul *Janua rerum et linguarum structuram externam exhibens* (Dvěře ukazující vnější strukturu věcí a jazyků). Januálnímu textu předchází etymologický slovník „*Sylva linguae latinae sive Lexicon januale*“ (Les jazyka latinského aneb januální slovník) a mluvnický výklad „*Grammatica janualis*“, upravená do formy otázek a odpovědí. Další vydání byla vytištěna 1658 a 1679 v Schaffhausenu, 1656 ve Frankfurtu, 1657 v Gdaňsku, 1661 v Curychu, 1662 v Londýně a 1666 v Amsterdamu.

V roce 2013 byl druhým svazkem završen devátý díl obsahující Komenského historické spisy. Jeho první svazek (9/I, 1989) zahrnoval *Historii o těžkých protivěnstvích* a její latinskou verzi *Historia persecutionum* a podobně i druhý svazek předkládá dvojazyčnou edici, *Historia Lasitii* a *Historie Lasitského*,¹ doplněnou ještě o spisy *Lesnae excidium* (Zkáza

1 Tvar LASITSKÝ používal Komenský (dobově se uvádí i tvar Lasytski, Lasitski, Lasytský, Lasitius), v kmeniologické literatuře se běžně uvádí tvar jména Lasický.

Lešna) a *Carolo Gustavo votiva acclamatio* (Děkovné provolání Karlu Gustavovi). Redaktorskou práci příkladně odvedli Martin Steiner a Tomáš Havelka, redaktorem zasvěcených komentářů byl Vladimír Urbánek, znalec ideologického kontextu Komenského díla. Na úspěšné práci desetičlenného vydavatelského týmu se podíleli kromě svrchu jmenovaných i Marta Bečková, Jiří Beneš, Jiří Just, Marie Kyrlová, Věra Petráčková, Lenka Řezníková a Stanislav Sousedík. I když se v případě Lasického dějin nejedná vlastně o autorský text, je podíl Jana Amose na vydání, překladu a úpravách natolik výrazný, že se řadí do Komenského bibliografie. Celý titul latinské verze zní *Johannis Lasitii Nobilis Polonii Historiae de origine et rebus gestis Fratrum Bohemicorum liber octavus* (Osmá kniha Dějin o původu a činech bratří českých od polského šlechtice Jana Lasického). K prvnímu vydání došlo 1649 patrně v Lešně, druhé upravené amsterodamské vydání je datováno 1662.

Lasického rukopis, napsaný již koncem 16. století a poslaný Karlu staršímu ze Žerotína, našel Komenský roku 1628 v žerotínské knihovně ve Vratislavi. Jeho opožděným vydáním chtěl Komenský jako senior Jednoty bratrské ukázat mladším členům církve i zahraničním příznivcům v pochmurné atmosféře zklamání z vestfálského míru tradiční českobratrské přednosti – spravedlivý řád a mravnou zbožnost. Lasický, který zkoumal na svých cestách po Evropě všechna protestantská vyznání, dospěl k závěru, že nejlepší evangelickou církví je právě jednota českých bratří, a proto vylíčil jejich historii, organizaci a způsob života. Pro Komenského byl nejdůležitější osmý díl, líčící a chválící bratrské mravy a obyčeje. Vydání začíná latinskou předmlouvou, datovanou 21. srpna 1649, a zahrnuje kromě třiatřiceti kapitol VIII. knihy ještě stručný náčrt sedmi knih, popisující dějiny jednoty od jejího vzniku až do konce 16. století. Dvacet šest z těchto knih bylo vydavatelem vybráno a upraveno tak, aby ukázalo evropské kontakty jednoty a ocenění, kterého se jí dostalo ze strany předních německých a švýcarských teologů. Závěrem vydavatel připomenul, že jednota se v pronásledování zrodila a rozkvetla, a neměla by proto zaniknout ani nyní. Svými zkušenostmi a odkazem může přispět k nápravě a sjednocení všech evangeliků.

Krátce po vydání latinského originálu byl zřejmě rovněž v Lešně vytištěn i český Komenského překlad nazvaný K navracení se na první opuštěnou lásku Jednoty bratrské rozptýleným jejím z Čech a Moravy ostatkům jménem božím učiněné napomenutí. Česká verze je uvedena Komenského předmlouvou Pozdravení věrným ostatkům věrných Čechů z Jednoty bratrské, datovanou 23. října 1649. V ní autor zdůrazňuje, že na svém krutém osudu se jeho souvěrci spolupodíleli sami tím, že znenáhla opustili původní cestu lásky. Proto vydáním této neprávem opomíjené knihy chce Komenský ukázat vzorný příklad předků, povzbudit rozptýlené vyhnance v Polsku, Uhrách i Prusku a mladším ukázat význam kázně a mravů a odpadlíky usvědčit z hanebné nevěry. Pak následuje vlastní překlad označený jako *Pana Jana Lasitského, šlechtice polského, Historie o původu a činech Bratří českých kniha osmá, jenž jest o obyčejích a řádích, kterýchž mezi sebou užívají*. Závěrem je ještě připojena Komenského výzva Napomenutí. Česká verze Lasického vyšla ještě roku 1765 v Halle a samotné závěrečné Napomenutí, zvané též Zavírka, bylo vydáno v Berlíně roku 1748.

Spisek Lesnae excidium byl vydán krátce po zkáze Lešna ještě téhož roku 1656, a to dvakrát – jednou sine loco a podruhé v Leidenu. Historicky zaměřené dílko o okolnostech lešenské tragédie vzniklo v konečné redakci zřejmě v létě 1656 za Komenského pobytu v Ham-

burku, protože již v srpnu téhož roku obdržel jeden výtisk Komenského věrný přítel Samuel Hartlib v Anglii. Narychlo sepsaná knížka (v lešenském, bratrském archivu v Poznani zachovány dvě rukopisné verze) měla získat mezinárodní podporu pro bratrské uprchlíky, zároveň však obhájit Komenského politiku, označovanou katolíky i německými evangelíky za příčinu vypálení Lešna. Autor začíná historií rodu Leszczyńských, údajně spřízněných s moravskými Pernštejnými. Polští potomci Petra z Pernštejna pojmenovali prý své nové sídlo podle lískoví „leszczyna“ a zde založil v polovině 16. století stoupenec reformace Rafael IV. Leszczyński město Lešno, kam se postupně soustředili hlavně náboženští uprchlíci z Čech, Moravy a Slezska. Češi se zasloužili o rozvoj města a okolí a těšili se přízni i dalších leszczyńských vládařů, Rafaela V. a Bohuslava, přestože ten přestoupil roku 1642 ke katolicství. Až švédsko-polská válka poskytla záminku ke zničení prosperujícího protestantského centra. Hlavní vinu nesli ale fanatičtí mniši, popuzující nevědomý lid i katolickou polskou šlechtu k nenávisti vůči cizincům a jinověrcům. Dokonce sami nepřátelé jednoty prý později uznali pošetilost svého činu, neboť zničením zámožného města poškodili vlastní zemi.²

Krátký spisek Carolo Gustavo votiva acclamatio byl sice znám z Komenského korespondence Hartlibovi, ale objevil jej až roku 1986 Jiří Beneš v Centrální knihovně v Curychu. Beneš také tento anonymní tisk z roku 1986 o tři roky později v Praze vydal s doprovodnou studií, dokazující Komenského autorství, roku 2006 pořídil i český překlad a nyní připravil kritickou edici latinského originálu. Pojednání, reagující aktuálně na dobytí dnešního jižního Švédska a mající jasnou příbuznost se známým Komenského spisem *Panegyricus Carolo Gustavo* patří mezi tzv. knížecí zrcadla. Dílko s dlouhým názvem *Serenissimo Svecorum regi Carolo Gustavo, post novum feliciter confectum bellum junctumque novo foedere totum Septentrionem, votiva acclamatio* (Nejjasnějšímu králi Švédů Karlu Gustavovi, po šťastném ukončení poslední války spojením celého Severu novou smlouvou, děkovné svolání) není jen oslavou Komenského oblíbeného panovníka, ale hlavně soubojem rad jak přispět ke smíření severských protestantských velmocí, vítězného Švédska a poraženého Dánska.

Následně po devátém dílu vydala Academia roku 2014 konečně i dlouho připravovaný první svazek devatenáctého dílu, který bude celý věnován kritické edici hlavního Komenského reformního, byť nedokončeného díla *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských). Toto nedokončené Komenského „opus magnum“, považované (kromě dvou úvodních dílů) dlouho za ztracené, bylo objeveno v rukopise až ve třicátých letech minulého století v Halle. K vydání latinského originálu došlo teprve roku 1966 v Praze a tamtéž byl vydán i roku 1992 překlad do češtiny. Redakce svazku 19/I opět pod vedením Martina Steinera a za spolupráce Vojtěcha Balíka, Dagmar Čapkové, Markéty Klosové, Věry Schifferové a Lucie Storchové sem zařadila úvodní díly Konzultace. Předmluvu „Europae lumina“ (Světlu Evropy) pak následují „Panegiersia“ (Univerzální probouzení) a „Panaugia“ (Univerzální osvícování). Uživatel edice ocení přehledný Úvod k Obecné poradě z pera Vojtěcha Balíka a Věry Schifferové.

2 Ve spise *Lesnae excidium* je vyjádřen Komenského názor na okolnosti vypálení Lešna. Jedná se o svého druhu jeho apologii, ale racionálně podloženou, protože Češi v Lešně byli již dlouho katolickým radikálům trnem v oku jako „hnízdlo kacířů“.

Edice začíná známou a hojně citovanou předmluvou *Europae lumina* (Světélům Evropy), vyzývající evropské učence, teology a politiky k společným poradám o všeobecné nápravě. V edici Dílo prezentované první dva díly byly společně s předmluvou jedinými částmi Konzultace vydanými za Komenského života, a to anonymně asi roku 1657 nejspíše v Amsterdamu (edice nemá impressum). V Panegersii autor definuje „lidské věci“, předmět svého snažení, jako vztahy k věcem, sobě samému a Bohu. Tuto vztahovou trojici podle Komenského představují *eruditio*, *politia*, *religio*, které dále chápe jako filozofii, politiku a náboženství. Současný stav lidských věcí je špatný a nápravy nelze dosáhnout bez zapojení všech lidí. Komenského víra v schopnosti lidského pokolení se projevuje ve výchovatelském zaměření *Probouzení*. Lidi je proto třeba probudit z nevědomosti a vysvětlit jim, že jde o jejich dobro.

Následná *Panaugie* obsahuje metodologii *Porady*. K nápravě má vést všeobecné světlo poznání, zdůrazněna je též činnorodá aktivita směřující k dobru ve prospěch všech. Opakuje se tu Komenského známý názor, že jen vlastní činností, praxí, se sami rozvíjíme a zdokonalujeme (*fabricando fabricamur*). Je třeba přitom správně postihnout vztah celku a části, obecného a zvláštního, neboť základní příčinou sporů je neznalost vzájemných souvislostí.

Závěrem recenze je nutno zdůraznit tradičně vysokou úroveň kritické edice. Vždyt tři recenzované (zatím) poslední svazky (9/II, 15/IV, 19/I) prezentují na 1358 stránkách deset Komenského děl! Samozřejmě je v textu vyznačena i původní paginace. Každé vydané dílo je opatřeno důkladným rozsáhlým poznámkovým aparátem a komentářem (u latinských spisů latinsky, u českých česky), řazeným vždy za editovaným textem. O okolnostech jejich vzniku a o zařazení do kontextu Komenského díla informují doprovodné latinské studie (*Isagoge*) a jejich shrnutí v češtině a angličtině. Vědeckou hodnotu díla podtrhují bibliografické přehledy i jmenné rejstříky. Výstižně a vyváženě byly voleny obrazové přílohy s reprodukcemi vzácných tisků a použitých rukopisů. Edice Dílo J. A. Komenského coby vlnková loď české kmenologie si zaslouží respekt, a to nejen k velké osobnosti autora, „Moravana rodem, jazykem Čecha“, ale i k mravenčí a dlouhodobé práci vydavatelského a redaktorského týmu, který zvládl úspěšně i generační badatelskou výměnu.

Jan Kumpera

Rosemary SWEET

Cities and the Grand Tour. The British in Italy, c.1690–1820

Cambridge – New York, Cambridge University Press 2012, 342 s., 978-1-107-02050-4.

Benátky, Řím, Florencie a Neapol asociují Itálii člověku 21. století stejným způsobem, jakým se vybavovala lidem ve stoletích raného novověku. Apeninský poloostrov jako jedna z oblastí v Evropě, která má tradici městské kultury delší než dvě a půl tisíciletí a patřila vždy k nejurbanizovanějším regionům kontinentu, byl a je v podvědomí lidí spojován na prvním místě s významnými městy. Většina příchozích sice musela cestou do Itálie překonat masiv Alp, překročit široký Pád a čelit útrapám cesty daným přírodními podmínkami (negativ-